

Kitap İncelemesi / Book Review

Sosyal Kimlikler ve İktisat

Doç. Dr. Munise Tuba Aktaş¹

Başvuru Tarihi: 21.11.2019
Kabul Tarihi: 18.08.2020
Makale Türü: Kitap İncelemesi

Tanıtım-Eleştiri/Reviews: George A. Akerlof ve Rachel E. Kranton, (Çev.Cam Madenci) Kimlik İktisadı: Kimliklerimiz, İşimizi, Ücretimizi ve Refahımızı Nasıl Şekillendiriyor? Ankara: Efil Yayınevi, 1.Basım, 2016, 231 sayfa, ISBN: 9786054160549

Book Review: George A. Akerlof ve Rachel E. Kranton, Identity Economics: How Our Identities Shape Our Work, Wages, and Well-Being, Princeton University Press, 2010, ISBN-13: 978-0691146485

Her birimiz kim olduğumuza dair bazı duygulara sahibiz. Fiziksel özelliklerimiz, kişilik özelliklerimiz, yeteneklerimiz konusunda kendimize dair algılarımız yanında, kendimizi bazı sosyal grupların parçası olarak görmekteyiz. Kendimizle ilgili tüm bu hususları ifade etmek için yazında kimlik, benlik, benlik duygusu gibi kavramlar kullanılmaktadır (Kettle ve Häubl, 2011: 475).

Peki kimlik olgusuyla iktisat nasıl bağdaşmaktadır? Akerlof ve Kranton (2000: 717), kimlik psikolojisi ve sosyolojisini bir ekonomik davranış modeline dönüştürmektedirler. Bu bağlamda fayda fonksiyonunda, kimliğin farklı toplumsal kategorilerle ve bu kategorilerdeki bireylerin davranışlarıyla ilişkisi kurulur. Basit bir oyun teorisi modeli çerçevesinde kimliğin bireysel etkileşimdeki rolü incelenmektedir. Yazarlar, kimlik modeliyle işyerindeki cinsiyet ayrımcılığını, sosyal dışlanma ve yoksulluğu, hanehalkı işbölümünü ele almaktadır.

Akerlof ve Kranton'a (2000: 717) göre, kimlik kavramının iktisadi analize dahil edilmesinin dört temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kimlik uyumsuz, yıkıcı olarak görülen davranışları açıklayabilir. İkincisi, kimlik yeni bir tür dışşallığın temelini oluşturur. Bir bireyin

¹ Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mtturker@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1541-4639

eylemlerine başkaları tarafından bir anlam yüklenebilir ve diğerlerinde tepki (response) uyandırabilir. Üçüncüsü, kimlik tercihlerin değiştirilebileceğini gösteren yeni bir yol açmaktadır. Dördüncüsü, kimliğin davranışın temeli olması nedeniyle kimlik seçimi bireyin en önemli iktisadi kararı olabilir. Bireyler, az çok bilinçli olarak kim olmak istediklerine dair seçim yaparlar. Bu seçimdeki sınırlılık, bireyin iktisadi iyi olma halinin en önemli belirleyicisi olabilir. Oysa önceki ekonomik analizler; yoksulluk, işgücü arzı, okullaşmada bu tür olasılıkları dikkate almamıştır.

Akerlof ve Kranton'un kitabı kimlik kavramının toplumsal dışlanma, ayrımcılık, dışarıdakiler kavramlarını meşrulaştırma işlevini yerine getirerek önemli bazı iktisadi sonuçlara yol açacağını öne sürmektedir. Kimlik-iktisat ilişkisini çeşitli alanlardaki kimlik modellerine dayalı olarak irdeleyen bu eser, iktisadi sorunlara yönelik çözüm arayışlarını geleneksel iktisadi bakış açımızın ötesine taşımaktadır.

Peki toplumsal değer yargıları ve bunlara göre şekillenen normlar çerçevesinde belirlenen toplumsal kategoriler, bireysel karar ve davranışlarımız üzerinde ne ölçüde etkide bulunmaktadır? Kimliğin sosyal çevre içindeki konumlanmasının ne tür sonuçları olmaktadır? Atfedilen kimliklerin toplumsal sınırlarında ne ölçüde bireysel davranışlarımızı şekillendirebiliriz? Bu tür sorulara doyurucu yanıtlar elde etmek isteyen okuyucular, Akerlof ve Kranton'un Kimlik İktisadi kitabına başvurabilirler.

Akerlof ve Kranton'un bu çalışması okuyucuyu kimlik kavramının etki alanları üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Eserde kullanılan akıcı dil ve konuların sistematik bir biçimde ele alınışı, keyifli ve anlaşılır bir okuma sağlamaktadır. Sosyal bilimlerin çoğu dalında ele alınan kimlik kavramının felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi incelendiği bilim dalının düşünce yapısına göre içerik kazanacağı ifade edilebilir. Bu kitapta toplumsal kategorileşmenin yarattığı kimliklerin ve bunlarla ilişkili normların ekonomi disipliniyle buluşması söz konusudur. Bu bağlamda Akerlof ve Kranton'un eserinde incelenen kimlik kavramından sosyal kimlik olgusunun anlaşıldığı, dolayısıyla sosyolojik açıdan kimlik kavramının iktisadi yaşamdaki izlerinin sürüldüğü görülmektedir. Akerlof ve Kranton'un çalışmasında kişilerin beğeni ve tercihlerinin salt bireysel düzlemde ele alınmasının eksik bir yaklaşım olduğu ve bunların şekillenmesinde kimliklerin rolü gözler önüne serilmektedir. Kitap dört kısımdan oluşmaktadır.

Kitabın giriş kısmını da kapsayan birinci kısım, "iktisat ve kimlikler" başlığını taşımakta ve bu kısımda kimlik iktisadının genel çerçevesi ortaya konulmaktadır. Eserde kimlik atfedici toplumsal kategoriler ve bu kategorilerle ilişkili normlar bireysel fayda fonksiyonuna dahil edilmektedir. Bu doğrultuda ise bireylerin farklı kararlarından doğan kazanç ve kayıpları ortaya çıkmaktadır. Davranışların norm ve ideallere uygun olduğu durumda kazanç ortaya çıkarken, uymadığı durumda kayıplar meydana gelmektedir. Kitabın önemli çıkarımları arasında söz konusu kazanç ve kayıpların toplumsal bağlamında dikkate alınmasının daha gerçekçi sonuçlara ulaştıracağı vurgusu yer almaktadır. Bu doğrultuda insan davranışlarını daha iyi çözümlenebilme ve bu davranışları etkileyebilme olanağının yaratılabileceği ifade edilmektedir.

Yazarların da vurguladığı gibi bireyler içinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olarak değerlerle bağlantılı toplumsal normları öğrenmekte ve benimsemektedirler. Böylece bireylerin tercihleri tek başına kendi seçimleri tarafından yönlendirilmemektedir. Diğer taraftan bu yönlendirmede toplumsal normlar da önemli ölçüde rol oynamaktadır. Ayrıca kitabın bir diğer önemli vurgusu, insanların çoğunlukla kimlikleri üzerinde sınırlı bir seçim yapma olanağına sahip olduğudur. Toplumsal kategorilerin ve tek tek bireylere atfedilen kimliklerin özellikle ırk, aile geçmişi ve etnik kökenden yola çıkılarak tanımlanması durumunda, bireylerin yeni kimlikler benimsemeleri pek olası değildir. Dolayısıyla bireylerin kimliklerine yönelik seçimleri sınırlandıran dışsal etmenler bulunduğu görülmektedir.

Kitabın “iş ve okul” başlıklı ikinci kısmında, ilk bölümde üzerinde durulan kimlik iktisadının temel çerçevesinin, iktisadın belirli alanlarına uygulandığı görülmektedir.

Bu kapsamda ikinci kısımda kimlik iktisadının örgütlere (şirketler), çalışma gruplarına, ordu gibi askeri örgütlere ve eğitime uygulanması söz konusudur. Bu bölümde “işyerinde teşviklere yönelik bir kimlik modeli”ne dayalı olarak önemli bulgulara ulaşılmaktadır. Çalışan ve yöneticiden oluşan bu temel modelde, kendilerini şirketleriyle özdeşleştirenler -içeridekiler- kendilerini şirket ya da çalışma grubunun bir parçası olarak görmeyenler -dışarıdakiler- olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya uygun olarak her iki grup kendine özgü norm ve ideallere sahip olmaktadır. Söz konusu norm ve ideallerde kendini içeriden olarak gören kişinin şirket yararına çalışacağı varsayılmakta ve idealinin de yüksek gayret göstermek olacağı kabul edilmektedir. Bu şekilde hissedemeyen dışarıdakiler ise minimum çaba göstermesi gerektiğini düşünerek örgütten ziyade kendini düşünmektedir.

Bu norm ve idealler doğrultusunda kimlik faydasındaki kazanç ve kayıplar her bir grup için ayrılmaktadır. Dışarıdan biri az gayret gösterdiğinde kimlik faydasını arttırırken, çok gayret gösterdiğinde azaltmaktadır. İçeriden birinde ise kendini üyesi olarak gördüğü örgütte az gayret gösterdiğinde kimlik faydası azalırken, çok gayret gösterdiğinde artmaktadır. Başka bir deyişle yüksek gayret gösteren içeriden biri kimlik faydasını da maksimize etmektedir. Dolayısıyla içeriden birinin daha fazla çalışmasını teşvik etmek amacıyla parasal ödülde yüksek bir ilave farka gerek duyulmaz. Diğer taraftan dışarıdan birinin daha fazla çalışarak ortaya çıkan kimlik faydasındaki kaybı telafi edebilmek amacıyla yüksek bir ücret farkına gerek duyulmaktadır. Bu örnekten hareketle, eserin önemli çıkarımlarından biri, örgütlerin başarılarında çalışanların kendilerini örgütleriyle özdeşleştirmelerinin anahtar unsur olduğudur. Eser kimlik algılamalarının şekillendirdiği ideallerin önemli iktisadi sonuçlarının olduğunu göstermektedir. Burada kanımca kitapta açıkça değinilmemiş olmasına rağmen sosyal kimlik olgusunun bireylerin beşeri sermaye oluşumu ve gelişimi üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dışarıdakiler olarak kategorileştirilen grubun beşeri sermaye gelişimi sekteye uğrayacak ve toplum için önemli insan sermayesi kayıplarına yol açabilecektir.

Liselerde yapılan gözlemlere dayalı bazı araştırmalar ışığında, Birleşik Devletler'deki Hamilton High adlı lisedeki ırksal ayrımların (siyah-beyaz) gruplaşmalara yol açarak, her grubun kendine özgü norm ve idealler geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Zira dışarıda kalan, kendisini okula ait

hissedemeyen siyahi öğrencilerin okul normlarına uymadıkları anlaşılmaktadır. Eserde sözü edilen diğer bazı etnografi çalışmalarının gösterdiği gibi, liselerde öğrenciler arasındaki gruplaşmaların belirleyicileri olarak; ailenin gelir düzeyi, sportif beceriler gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Çeşitli gözlemlerden hareketle yazarlar, kimlikleri eğitim iktisadına dahil etme gereği üzerinde durarak, öğrenciler ve okullara ilişkin bir kimlik modeli geliştirmektedir. Burada eğitimin fayda ve maliyetlerini dikkate alan temel modele; toplumsal kategoriler, normlar, idealler kimlik bileşenleri olarak dahil edilmektedir. Lise öğrencileri, atletler ve tükenmişler olarak iki toplumsal kategoriye ayrılmaktadır. Öğrenciler, özellikleri çerçevesinde (ailevi gelir, atletik beceriler gibi) kendilerini söz konusu gruplardan birine dahil etmektedir. Başka bir ifadeyle öğrenciler kendilerini söz konusu toplumsal kategorilerden birinin kimliğiyle bağdaştırmaya çalışırken (atlet ya da tükenmiş) bu kimlikten elde edilen kazanç ve kayıpları göz önünde bulundurmaktadır. Atletlerin norm ve idealleri ile tükenmişlerin norm ve idealleri farklıdır. Bu farklılık her iki grubun birbirinden ayrılan davranışlar sergilemesine yol açmaktadır. Daha yüksek toplumsal statüye sahip olan atletlerin kimlik faydası sadece bu grubun bir üyesi olmaktan dolayı daha yüksektir. Ayrıca her bir öğrenci gruba ortak bir ideali paylaştığında kimlik faydası artmakta, dersler konusunda gösterdikleri gayret grup idealinden uzaklaştığında ise kimlik faydasında kayba uğramaktadır.

İkinci kısımda okullar tarafından kuruma olan bağlılığın arttırılmasının ve topluluk duygusunun verilmesinin öğrenciler açısından önemi de vurgulanmaktadır. Böylece okul normlarının tüm öğrenciler tarafından içselleştirilmesi mümkün olacak ve okulun idealleriyle öğrenci ve öğretmenlerin idealleri örtüşecektir. Kitapta “mucize okullar ve eğitim reformu” başlığı altında başarılı okulların öğrencilerin kimliklerini ve normlarını düzenleme işlevinden bahsedilmektedir.

Bu kısmın sonunda değinilen bir diğer önemli konu ise, öğrencilerin eğitim talebinin sadece eğitimin iktisadi getirileri (yüksek ücretler, daha tatminkâr meslekler) ile açıklanamayacağıdır. Bireylerin eğitim talebinin belirleyicileri arasında kimlik gibi parasal olmayan unsurlar da önemli rol oynamaktadır.

Kitabın üçüncü kısmını oluşturan cinsiyet ve ırk ana başlığı altında; cinsiyet ve iş, ırklar ve azınlıkların fakirliği alt başlıkları incelenmektedir. Bu kısımda diğer kısımlarda izlenen yaklaşım takip edilerek, cinsiyet bağlamında emek piyasasına ilişkin bir kimlik modeli üzerinde durulmaktadır. Öncelikle işgücü piyasasına ilişkin temel bir modelden hareket edilmekte, daha sonra bu model kimlik bileşenlerini kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Bu modeldeki toplumsal kategori ayrımı cinsiyet temelinde yapılmakta ve erkekler ile kadınlardan oluşmaktadır. İşgücü piyasasındaki normlar ve idealler ise, işlerin cinsiyete göre farklılık göstermesi kabulüne uygun olarak yapılandırılmıştır. Bu kapsamda bazı mesleklerin kadınlara uygun olduğu, diğer bazılarının ise erkeklere uygun olduğu yönünde bir tanımlama yapılmaktadır. Böyle bir tanımlama; toplumsal cinsiyet ve cinsiyete ilişkin rollerin oluşumunda biyolojik unsuru dikkate alan, “biyolojik determinizm” yaklaşımını akla getirmekte ve bu yaklaşımın işgücü piyasasındaki yansımaları göstermektedir.

Peki bu modelde kimlik faydasındaki kazanç ve kayıplar nasıl ortaya çıkmaktadır? Çalışılan işin erkek ya da kadın işi olarak görülmesine bağlı olarak kimlik faydası değişim göstermektedir. Kadınlar, erkeklere ait işlerde çalıştıklarında, erkekler de kadınlara ait işlerde çalıştıklarında fayda kaybına uğramaktadır. Ayrıca kitapta kadınların “erkeklere ait işler” olarak etiketlenen işlerde çalıştıklarında karşı cins tarafından maruz kaldıkları olumsuz davranışlara yönelik etnografya çalışmalarından verilen örnekler oldukça çarpıcıdır. Bu tür olumsuz tutumlar çalışanların verimliliği üzerinde azaltıcı etki yaratmaktadır. Cinsiyete ilişkin meslek normlarının iktisadi analize dahil edilmesiyle işgücü piyasasına yönelik yeni sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Genel itibarıyla, yazarların kendi ifadeleriyle kadınların işgücü piyasasıyla olan zayıf bağlantıları geniş kapsamlı cinsiyet normlarından kaynaklanıyor olabilir. Son kısımda cinsiyete dayalı kimlik yaklaşımı modelinin siyah ve beyaz çalışanlara uyarlanarak tekrar ele alındığı görülmektedir. Yazarlar irdeledikleri bu son modele yoksulluk ve toplumsal dışlanmaya ilişkin bir kimlik modeli oluşturmaktadır.

Eserde ele alınan çeşitli alanlardaki kimlik modelleri aslında zımnen toplumsal kategoriler içinde dışarıda kalan, bizden olmayan, öteki olarak görülen grubun kimlik kayıplarının daha baskın olacağı ve bu grubun önemli iktisadi ve sosyal maliyetler üstlendiğini söylemektedir.

Akerlof ve Kranton, tercihlerin toplumsal bağlama göre çeşitlendiği bir iktisat disiplini yapılandırmaktadır. Eserde, yazarların 1995 yılında kimlik iktisadi çalışmalarına başlamalarının aslında planlı bir yönelim olmadığı anlaşılmaktadır. İktisatçı Kranton’un, Akerlof’a yönelik kimlik unsurunu göz ardı ettiğine dair makale eleştirisi, iktisatçıların kimlik iktisadi alanında ortak çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Eserde belirtildiği gibi, toplumsal hayata dair gözlemlerin ışığında teorik yaklaşımlar geliştirilerek iktisatla gerçek hayat arasındaki bağ güçlendirilmektedir.

Toplumsal gruplaşma ve ayrımcılığın olduğu ön kabulüne dayalı olarak ele alınan bu çalışma, şu soruları akla getirmektedir: Tüm dünya için geçerli olan küresel bir sosyal kimlik düzeninin varlığı söz konusu mudur? Yoksa dünya üzerindeki tüm toplumların sosyo- kültürel, tarihsel ve iktisadi özellikleri çerçevesinde her toplum için ön plana çıkan sosyal kimlik bileşenleri farklılaşmakta mıdır? Kimlikler ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkinin “kimlik iktisadi”na yansımaları bu alanda artan çalışmaların katkısıyla değerlendirilme imkânı bulacaktır.

İktisadi sorunlara yönelik kavrayışımızı derinleştiren ve olaylara bakışımızı genişleten bu çalışma, iktisadın sosyal bir disiplin olarak önemini ve sosyal bilimlerin diğer alanlarla olan ilişkisini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Yazarlar kimlik iktisadına giriş niteliğinde olduğunu belirttikleri bu çalışmalarında alanın farklı konu başlıkları ve sorularla derinleştirilebileceğinin altını çizmektedir.

Becker çalışmalarıyla temelleri atılan “Kimlik İktisadı” yazınındaki araştırma ve tartışmalar ekseninde geliştirilmeye açık bir alan olarak iktisatta yerini almıştır. Bu bağlamda bu çalışmada göz ardı edilen kimlik ve iktisat ilişkisi, gelecek araştırmalar için incelemeye değer bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bu değerlendirmenin de sözü edilen alanın tanıtılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyim.

Kaynakça

- Akerlof G.A. and Kranton R.E. (2000). Economics and identity, *The Quarterly Journal of Economics*, CXV(3), 715-753.
- Kettle K. L. and Häubl G. (2011). The signature effect: Signing influences consumption-related behavior by priming self-identity, *Journal of Consumer Research*, 38(3), 474-489.